

Використання технології блокчейн. Технологія блокчейн стала кардинальною в сфері управління ланцюгом поставок, пропонуючи неперевершену прозорість і відстежуваність. Інтеграція штучного інтелекту з технологією блокчейн підвищує транспарентність у ланцюжку поставок. Така прозорість може допомогти відстежувати вплив кожного компонента на навколишнє середовище, сприяючи підзвітності потенційно, заощаджуючи від 5% до 15% витрат на управління ланцюгом поставок. Блокчейн, як децентралізована та розподілена книга, гарантує, що після запису інформації її неможливо буде змінити чи підробити. Кожна транзакція та подія в ланцюжку постачання, від постачання сировини до доставки кінцевого продукту, надійно реєструється, забезпечуючи незмінний і прозорий контрольний слід. Це також полегшує відстеження продуктів у реальному часі, забезпечуючи автентичність і знижуючи ризик потрапляння підроблених товарів у ланцюжок постачання [9]. Така прозорість дозволяє споживачам робити усвідомлений вибір, підтримуючи продукти, які відповідають їхнім цінностям, таким як чесна торгівля та етичне виробництво.

Автономні транспортні засоби та дрони. Використання автономних транспортних засобів і безпілотних літальних апаратів, керованих штучним інтелектом, для транспортування може призвести до більш економного використання палива, зменшити вплив на навколишнє середовище традиційних методів доставки та зекономити 10-20% на транспортних витратах. Оптимізуючи маршрути, скорочуючи час простою та мінімізуючи споживання палива, ці транспортні засоби сприяють більш екологічному ланцюжку поставок. Крім того, перехід до електричних і гібридних автономних транспортних засобів ще більше узгоджується з цілями сталого розвитку. Безпілотники стають невід'ємною частиною операцій ланцюга поставок, особливо в доставці легких і чутливих до часу товарів [1]. Завдяки здатності орієнтуватися на складній місцевості та уникати традиційних транспортних вузьких місць, дрони значно скорочують час доставки. Це не тільки підвищує задоволеність клієнтів, але й зменшує викиди від традиційних неекологічних транспортних засобів. Це також призводить до зменшення заторів на дорогах, мінімізації впливу на навколишнє середовище простою вантажівок і підвищення загальної ефективності транспорту .

Моніторинг у реальному часі. Датчики на основі штучного інтелекту та пристрої Інтернету речей можуть забезпечити моніторинг умов навколишнього середовища в режимі реального часу. Системи моніторингу в режимі реального часу дозволяють компаніям відстежувати ключові екологічні показники по всьому ланцюжку поставок. Від моніторингу енергоспоживання до відстеження викидів і утворення відходів, ці системи забезпечують комплексне уявлення про екологічний вплив кожного етапу ланцюжка поставок. Використання штучного інтелекту для моніторингу у режимі реального часу може призвести до швидкого виявлення та вирішення проблем, що може потенційно забезпечити економію від 5% до 15% операційних витрат. Моніторинг у режимі реального часу має вирішальне значення для забезпечення якості та стійкості швидкопсувних товарів. Температуру, вологість та інші фактори навколишнього середовища, що впливають на стан товарів, можна контролювати в режимі реального часу, допомагаючи запобігти псуванню. Це особливо важливо в таких галузях, як харчова та фармацевтична [4].

Реалізація циркулярної економіки. Штучний інтелект може допомогти в переході до циркулярної економіки, відстежуючи життєвий цикл продуктів і матеріалів. Це дозволяє покращити методи переробки та зменшити потребу в новій сировині. Алгоритми машинного навчання допомагають розробляти продукти, які легко переробляти, ремонтувати та

повторно використовувати, потім він аналізує дані, щоб зрозуміти вплив на навколишнє середовище кожного етапу життєвого циклу продукту, керуючи рішеннями для більш екологічних практик. Використання штучного інтелекту для підтримки практик циркулярної економіки може поліпшити ефективність використання ресурсів та переробки, що, можливо, призведе до зменшення витрат від 10% до 20% в області ресурсів. Також одним із методів використання штучного інтелекту є розробка різних додатків у сфері циркулярної економіки, які будуть допомагати людям правильно переробляти свої відходи задля забезпечення більш чистого та сталого навколишнього середовища [10].

Вимірювання вуглецевого сліду. Інструменти штучного інтелекту можуть розраховувати та аналізувати вуглецевий слід усього ланцюжка поставок. Ці дані можуть інформувати про те, як зменшити викиди та сприяти сталому розвитку. Моделі машинного навчання передбачають майбутні викиди на основі історичних даних, допомагаючи компаніям завчасно боротися з впливом на навколишнє середовище. Штучний інтелект може автоматизувати процес збору і звітування даних про вуглецевий слід. Точне вимірювання та зменшення викидів вуглекислого газу може відкрити потенціал для економії через ініціативи сталого розвитку, хоча конкретні числові показники можуть різнитися в залежності від галузі та масштабу. Алгоритми машинного навчання допомагають компаніям дотримуватися екологічних норм, що розвиваються, уникаючи штрафів і шкоди репутації. Але наразі, на жаль, усі механізми та технології штучного інтелекту не є достатньо досконалими, щоб забезпечити якісне вимірювання вуглецевого сліду та високоякісні дані, а підтримання високої точності даних може бути складним завданням [8i].

Висновки. У невпинному прагненні до сталого розвитку використання трансформаційної сили штучного інтелекту стає маяком для екологічно свідомого управління логістичною діяльністю. Поєднання передових технологій із захистом навколишнього середовища пропонує багатогранний підхід до революції в тому, як вибудовуються, працюють та оптимізуються ланцюжки поставок. Рішення на основі штучного інтелекту приносять незрівнянні переваги вимірюванню та зменшенню вуглецевого сліду в усьому спектрі ланцюга поставок. Від моніторингу в реальному часі та прогнозу аналітики до оптимізації ланцюжка постачання та інтеграції відновлюваної енергетики, штучний інтелект діє як каталізатор змін. Ця конвергенція передової аналітики та стійких практик дозволяє компаніям орієнтуватися в сучасних складних ланцюгах постачання з безпрецедентною точністю та прогнозуванням. В епоху, яка визначається екологічними проблемами, штучний інтелект не лише пропонує набір інструментів для зменшення викидів вуглецю, але й укріплює дух відповідальності та прозорості.

Перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи варто зазначити, що запровадження штучного інтелекту в управлінні ланцюгами поставок свідчить не лише про технологічні зрушення, але й про зобов'язання щодо екологічної відповідальності. Підприємства, які починають цю трансформаційну подорож, не лише зберігають свої позиції лідерів галузі, але й роблять суттєвий внесок у досягнення глобального імперативу сталого та більш екологічного майбутнього. В епоху, яка визначається екологічними проблемами, штучний інтелект не лише пропонує набір інструментів для зменшення викидів вуглецю, але й укріплює дух відповідальності та прозорості. Хоча переваги штучного інтелекту у створенні екологічно чистих ланцюжків поставок незаперечні, проблеми залишаються. Якість даних має першочергове значення, тому для забезпечення точності потрібні суворі заходи. Також

виникають складнощі інтеграції, що вимагає ретельного балансу між технологічними інноваціями та безперебійним включенням штучного інтелекту в існуючі екосистеми ланцюга поставок.

Література.

1. Богомазова В.М., Кваша Т.К. Аналіз перспективності світових наукових і технологічних напрямів розвитку у сфері транспорту / В.М. Богомазова, Т.К. Кваша // *Наука, технології, інновації*, 2020, № 2, С. 33-44.
2. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Лопатін А.О., Іщенко Н.М. Значення використання штучного інтелекту при виборі постачальника у сучасних логістичних системах / А.О. Лопатін, Н.М. Іщенко // *Грааль науки*, 2021, №9, С. 51-54.
4. Кирлик Н.Ю. «Штучний інтелект» та його використання в логістичних процесах / Н.Ю. Кирлик. // *Актуальні проблеми економіки*, 2021, № 9-10 (243-244), С. 60-66.
5. Чернописька Н.В., Болібрех Л.І. Якісні детермінанти вітчизняного ринку логістичних послуг / Н.В. Чернописька, Л.І. Болібрех // *Проблеми системного підходу в економіці*, 2019, № 5 (73), С. 166-171.
6. Adigüzel S. Use Of Artificial Intelligence in Logistics Management. 1st International Conference on Interdisciplinary Applications of Artificial Intelligence 2021 (ICIDAAI'21). URL: https://www.academia.edu/52552113/Use_Of_Artificial_Intelligence_in_Logistics_Management
7. Boute R. , Gijbrecchts J. How AI can make supply chains more sustainable. Supply Chain Digital Magazine. URL: <https://supplychaindigital.com/technology/how-ai-can-make-supply-chains-more-sustainable>
8. Boute R., Udenio M. AI in Logistics and Supply Chain Management. SSRN Electronic Journal. URL: <https://ssrn.com/abstract=3862541>
9. Călinescu G. The Applications of Blockchain and Artificial Intelligence in Logistics. The Romanian Economic Journal. URL: https://www.researchgate.net/publication/366354971_The_Applications_of_Blockchain_and_Artificial_Intelligence_in_Logistics
10. Cîmpeanu I.-A., Dragomir D.-A., Zota R. D. Using artificial intelligence for the benefit of the circular economy. Proceedings of the International Conference on Business Excellence. URL: https://www.academia.edu/100120760/Using_artificial_intelligence_for_the_benefit_of_the_circular_economy
11. Mohsen B. M. Impact of Artificial Intelligence on Supply Chain Management Performance. Journal of Service Science and Management. – 2023. – № 16.
12. Reim W., Åström J., Eriksson O. Implementation of Artificial Intelligence (AI): A Roadmap for Business Model Innovation. AI, Open Access Journal by MDPI URL: <https://doi.org/10.3390/ai1020011>
13. Sohrabi M. Artificial Intelligence in Logistic Industry. Implementation of Disruptive Technologies in Supply Chain Management. URL: https://www.researchgate.net/publication/377747322_Implementation_of_Disruptive_Technologies_in_Supply_Chain_Management_birlestirilmis

References.

1. Bohomazova V.M., Kvasha T.K. Analiz perspektivnosti svitovykh naukovykh i tekhnolohichnykh napriamiv rozvytku u sferi transportu / V.M. Bohomazova, T.K. Kvasha // *Nauka, tekhnolohii, innovatsii*, 2020, № 2, S. 33-44.
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofitsiyni sait. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Lopatin A.O., Ishchenko N.M. Znachennia vykorystannia shtuchnoho intelektu pry vybori postachalnyka u suchasnykh lohistrychnykh systemakh / A.O. Lopatin, N.M. Ishchenko // *Hraal nauky*, 2021, №9, S. 51-54.
4. Kyrylyk N.Iu. «Shtuchnyi intelekt» ta yoho vykorystannia v lohistrychnykh protsesakh / N.Iu. Kyrylyk. // *Aktualni problemy ekonomiky*, 2021, № 9-10 (243-244), S. 60-66.
5. Chornopyska N.V., Bolibrux L.I. Yakisni determinanty vitchyznianoho rynku lohistrychnykh posluh / N.V. Chornopyska, L.I. Bolibrux // *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, 2019, № 5 (73), S. 166-171.

6. Adigüzel S. Use Of Artificial Intelligence in Logistics Management. 1st International Conference on Interdisciplinary Applications of Artificial Intelligence 2021 (ICIDAAI21). URL: https://www.academia.edu/52552113/Use_Of_Artificial_Intelligence_in_Logistics_Management
7. Boute R., Gijsbrechts J. How AI can make supply chains more sustainable. Supply Chain Digital Magazine. URL: <https://supplychaindigital.com/technology/how-ai-can-make-supply-chains-more-sustainable>
8. Boute R., Udenio A. AI in Logistics and Supply Chain Management. SSRN Electronic Journal. URL: <https://ssrn.com/abstract=3862541>
9. Călinescu G. The Applications of Blockchain and Artificial Intelligence in Logistics. The Romanian Economic Journal. URL: https://www.researchgate.net/publication/366354971_The_Applications_of_Blockchain_and_Artificial_Intelligence_in_Logistics
10. Cîmpeanu I.-A., Dragomir D.-A., Zota R. D.. Using artificial intelligence for the benefit of the circular economy. Proceedings of the International Conference on Business Excellence. URL: https://www.academia.edu/100120760/Using_artificial_intelligence_for_the_benefit_of_the_circular_economy
11. Mohsen B. M. Impact of Artificial Intelligence on Supply Chain Management Performance. Journal of Service Science and Management. – 2023. – № 16.
12. Reim W., Åström J., Eriksson O. Implementation of Artificial Intelligence (AI): A Roadmap for Business Model Innovation. AI, Open Access Journal by MDPI URL: <https://doi.org/10.3390/ai1020011>.
13. Sohrabi M. Artificial Intelligence in Logistic Industry. Implementation of Disruptive Technologies in Supply Chain Management. URL: https://www.researchgate.net/publication/377747322_Implementation_of_Disruptive_Technologies_in_Supply_Chain_Management_birlestirilmis

Kharchenko Tetiana, PhD in economics,
Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Andreieva Oleksandra, student
Taras Shevchenko National University of Kyiv
kharchenkot@knu.ua

MODERN ASPECTS OF ENVIRONMENTAL LOGISTICS ACTIVITIES OF ENTERPRISES BASED ON THE IMPLEMENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE OPPORTUNITIES

The modern period of development of economic relations in the conditions of digitalization of the economy requires the search for non-standard solutions to problems arising in the process of production and sale of products. The instability of the economic situation, the need to adapt to the conditions of production in the conditions of military operations on the territory of Ukraine, the desire to preserve the competitiveness of business causes the need to develop and implement effective mechanisms for responding to external and internal changes. One of the tools that will ensure business innovation, respond to external challenges and minimize costs is the implementation of artificial intelligence capabilities in the enterprise's logistics activities. The purpose of the article is to substantiate the benefits of using the capabilities of artificial intelligence in the environmentalization of the enterprise's logistics activities. The article analyzes the effects of the enterprise's logistics activities on the surrounding natural environment, identifies the most environmentally threatening areas in the general logistics chain. The structure of emissions into the surrounding natural environment from stationary and mobile sources is analyzed and the main directions of attracting the possibilities of artificial intelligence in the production activity of the enterprise are proposed. The authors emphasize that artificial intelligence, with its unparalleled capabilities in data analytics, machine learning and predictive modeling, is becoming the catalyst that moves business into a future where profitability coexists with

environmental responsibility. At the same time, the spheres of economic activity of the enterprise in which these changes can be introduced are determined. It has been established that with the help of artificial intelligence capabilities, manufacturers will be able to ensure: greening of the product transportation process, reduction of energy consumption, reduction of enterprise waste, forecasting of consumer demand.

The integration of artificial intelligence capabilities and environmental sustainability will provide a revolution in the supply chain that not only meets the requirements of today, but also lays the foundation for a sustainable and environmentally friendly future.

Keywords: logistics, business activity, logistics activity, flow, greening of business activity, artificial intelligence, supply chains.

Статтю надіслано до редакції 07 лютого 2024 року

УДК 334.72
JEL F41, M13, O15, R23,
ORCID ID: 0000-0003-1013-6940
ORCID ID: 0000-0001-8693-8558
DOI <https://doi.org/10.17721/tppe.2024.48.17>

Юрчик Г.М., к.е.н., доцент
Національний університет водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
g.m.urchik@nuwm.edu.ua

Самоліук Н.М., к.е.н., доцент
Національний університет водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
n.m.samoliuk@nuwm.edu.ua

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ЗНАЧИМІСТЬ ТА МЕХАНІЗМ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ЗАГРОЗ

Стаття присвячена висвітленню соціально-економічної значимості соціального підприємництва в цілому, а також його дослідженню як механізму підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах посилення загроз та викликів. Доведено відсутність правової регламентації та підтримки сектору СП в Україні. Зважаючи на відсутність офіційних даних про сектор соціального підприємництва в Україні, у роботі досліджено тенденції та особливості розвитку соціального бізнесу в національній економіці на основі різного роду аналітичних звітів та експертних оцінок. Проаналізовано регіональний розподіл соціальних підприємств в Україні, а також їх розподіл за основними напрямками діяльності. Досліджено значимість сектору соціального підприємництва у створенні робочих місць та працевлаштуванні населення. Проведено комплексний аналіз впливу соціального бізнесу на національну економіку за показниками створеного ВВП, сплачених податків, товарообігу, прибутку та рівня продуктивності праці (в т.ч. за актуалізованими на основі власних розрахунків показниками за 2020-2022 рр.). Доведено позитивну соціальну значимість сектору соціального підприємництва, що виражається не лише у створенні робочих місць, але і у фінансуванні соціальних та екологічних програм. У роботі наведено та проаналізовано результати опитування експертів щодо значимості організаційно-управлінських заходів (в т.ч. стимулювання соціального підприємництва) щодо задоволення потреб та забезпечення інтеграції ВПО у громади. Встановлено, що практично кожен третій експерт вважає за доцільне стимулювати розвиток соціального підприємництва як механізму підтримки ВПО. На основі побудованої карти соціально-економічної значимості соціального підприємництва щодо задоволення основних потреб ВПО, доведено доцільність його стимулювання в Україні. Визначено основні напрями стимулювання соціального бізнесу в Україні як дієвого механізму підтримки ВПО в сучасних умовах.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, соціальне підприємництво, соціальний бізнес, соціальне підприємство, потреби ВПО.

Постановка проблеми. Потенціал соціального підприємництва (СП) у забезпеченні економічного розвитку та вирішення соціальних проблем визнають уряди більшості держав у всьому світі. Адже наявний досвід доводить, що в умовах зростання соціально-економічних викликів ринковий механізм не здатний вирішувати значимі проблеми на основі механізму

конкуренції. В той же час, держава, будучи гарантом забезпечення суспільних благ та виконуючи регуляторну функцію в цілях зменшення соціальних ризиків, в умовах обмеженості фінансових ресурсів досить часто виявляє низьку ефективність у сфері соціальної політики. В таких умовах актуалізується необхідність пошуку та залучення інших джерел та інституцій до вирішення значимих соціальних проблем. Однією із найбільш ефективних інституційних альтернатив у розв'язанні соціальних проблем є СП, визначальною характеристикою якого є орієнтація на створення соціальних благ та реалізацію соціальних програм, основним джерелом фінансування яких є прибуток від власної бізнес-діяльності. Фактично можна говорити про те, що СП орієнтоване на підпорядкування власних бізнес-інтересів соціальним цілям діяльності, а основною його метою є досягнення позитивного соціального впливу на суспільство.

В умовах сьогодення, коли наше суспільство постало перед викликами та випробуваннями воєнного часу, особливо загострилися проблеми не лише в економічній, але і в соціальній сферах. При їх вирішенні держава демонструє обмежені можливості з ряду причин, поміж яких основними є брак фінансових ресурсів та суттєве збільшення частки вразливих груп населення, які потребують підтримки та допомоги. Це особливо актуалізує значимість СП як інноваційного інструменту інтеграції у суспільне життя незахищених верств населення, зниження безробіття та бідності, реалізації соціальних заходів тощо. Варто зазначити, що СП по відношенню до таких груп населення як ВПО, чисельність яких особливо зросла в період воєнних дій, може виконувати функцію так званого «соціального ліфта» (сприяє висхідній мобільності вказаних груп населення у соціальній структурі суспільства, недопущенню або ж подоланню їх соціального виключення та формування «соціального дна»). Попри очевиду суспільну користь, СП в Україні лише встановлюється, а відтак стикається із значною кількістю бар'єрів. Поміж стримуючих чинників розвитку СП в Україні варто вказати відсутність його законодавчої регламентації та належної підтримки з боку держави, а також суспільна недовіра та необізнаність. Це обумовлює необхідність продовження наукових розвідок у сфері СП для подолання бар'єрів його розвитку.

Аналіз останніх публікацій. Концепція СП не є новою для України. В сучасних умовах теоретичні аспекти та практичний досвід провадження СП привертає увагу не лише вчених, але і представників влади, бізнесу та громадських діячів. Поміж вітчизняних науковців, які досліджували проблеми СП, особливо помітним є доробок Кот Л., яка розглядала теоретичні положення макроекономічного розуміння СП. Зокрема, у дослідженні [1] наведено генезу розвитку, узагальнено типи та значимість СП. Детальний аналіз існуючих підходів до визначення сутності СП як вітчизняними, так й іноземними вченими наведено у дослідженнях Осипової С. та Смалю В. [2,3]. Теоретичним та практичним аспектам дослідження СП присвячено дослідження авторського колективу на чолі з Івановою Н., де акцентовано увагу на ефективності СП щодо вирішення економічних та соціальних проблем; конкретизовано критерії визначення та фактори впливу на розподіл прибутку СП [4]. У науковому дослідженні Лункіної Т. та Іваненко Г. акцентовано увагу на характерних особливостях та основних функціях СП, а також зарубіжному досвіду розвитку СП. Також автори пропонують періодизацію становлення СП в Україні, що включає три етапи: 1) 1991-2010 рр.; 2) 2010-2016 рр.; 3) з 2016 р. і до сьогодні [5]. Досить інформативною не лише щодо теоретичних положень СП, але і аналітичних досліджень його розвитку в Україні є наукова праця уже згадуваної вченої Лункіної Т. [6]. У вказаній праці автором проаналізовано динаміку кількості

соціальних підприємств в Україні, джерела їх фінансування та напрями діяльності за даними Каталогу соціальних підприємств України, який був опублікований у 2017 р. У дослідженні [7] визначено «дерево проблем» та «дерево цілей» розвитку СП в Україні. Автори розкривають напрями розвитку СП в Україні за такими векторами стратегування: quantitative effect (збільшення кількості суб'єктів СП); legitimate ground (законодавче врегулювання СП); boom of information (інформаційне перезавантаження щодо значимості СП); economic recovery (економічний розвиток держави). Ільченко В., Пістунова В. при дослідженні СП зосередили увагу на питаннях його фінансування урядовими та неурядовими організаціями [8]. У вказаній праці автори розглядають СП як інноваційну ланку українського бізнесу, що спроможна вирішувати соціальні проблеми через інноваційні, соціальні та економічні рішення.

Дослідження СП значно активізувалося в період військових викликів. Зокрема, Ачкасова О. у своїй праці [9] розглядає розвиток СП в умовах війни, шляхи та заходи фінансової і організаційно-інформаційної підтримки вітчизняного СП. Схожий вектор дослідження відображено в науковій статті Валюс Л. [10], де узагальнено можливості для розвитку СП в Україні, проаналізовано оптимальні організаційні форми для здійснення СП в умовах воєнного стану.

Невирішені частини проблеми. Попри зростання уваги науковців до сектору СП в умовах сучасних викликів, все ж дослідження його соціально-економічної значимості є недостатньо розробленим. Крім того, очевидним є брак наукових розвідок СП у контексті його соціальної підтримки ВПО як найбільш чисельної групи вразливих верств населення в умовах воєнних дій.

Метою статті є дослідження економічної та соціальної значимості СП в Україні як одного із дієвих інструментів вирішення соціальних та економічних проблем, а також механізму підтримки ВПО в умовах сучасних викликів.

Методи дослідження. Виконання дослідження базувалося на застосуванні таких методів: узагальнення - для визначення існуючих наукових напрацювань в сфері СП; статистичного аналізу та порівняння – для аналізу даних про соціально-економічну значимість сектору СП та порівняння кількості соціальних підприємств за регіонами та сферами діяльності; структурних аналогій – для актуалізації даних про соціальну та економічну значимість СП в Україні за 2020-2022 рр.; критичного аналізу - для обґрунтування власної позиції щодо значимості СП як механізму підтримки ВПО в Україні; абстрактно-логічного – для формулювання висновків та пропозицій за результатами дослідження.

Результати дослідження. Поняття «соціальне підприємство» та такої організаційно-правової форми ведення підприємництва в правовому полі України немає. Чинне законодавство включає ряд нормативно-правових актів, які фрагментарно регулюють або ж надають певні можливості розвитку сектору СП в Україні (Господарський кодекс України, ст. 62; ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації в Україні», ст. 16; ЗУ «Про громадські об'єднання», ст. 21; ЗУ «Про кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію», ЗУ «Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні», ст. 14). В Україні є розуміння необхідності законодавчої регламентації СП, тому були неодноразові спроби внесення відповідних законопроектів у ВРУ для визначення сутності СП, статусу суб'єктів СП та надання певних преференцій такому бізнесу. Проте, відповідні ініціативи не реалізувалися, оскільки законопроекти про СП не були підтриманими парламентськими

комітетами. Відтак, на разі в Україні сектор СП не має правового визнання та підтримки з боку держави, що в певній мірі обумовлює проблему суспільного нерозуміння значимості СП.

З огляду на законодавчу невизначеність сектору СП, офіційні статистичні дані про тенденції та масштаби його розвитку в Україні відсутні. Інформаційними джерелами про СП в Україні є різного роду аналітичні дослідження неурядових організацій. Зокрема, в Україні був опублікований Каталог соціальних підприємств [11], дані в якому відповідають 2016-2017 рр. Очевидно, що на сьогоднішній день дані вказаного Каталогу є не зовсім актуальними. Більш актуальним джерелом про СП на сьогодні є Аналітичний звіт, підготовлений групою експертів у галузі права, економіки та соціально-політичних наук для проекту «EU4Youth - Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні» (2021) [12], а також «Практичний аналіз розвитку соціального підприємництва» [13] (опублікований під егідою ОБСЄ у 2019 р.). При цьому відсутність визначених критеріїв ідентифікації суб'єктів СП зумовлює неможливість співставлення відповідних даних з різних джерел.

Згідно Каталогу [11] у 2017 році в Україні нараховувалося 150 соціальних підприємств, кількість яких була актуалізована станом на 2021 р. до 195 од. (за даними [14]). Їх регіональний розподіл в Україні свідчить, що найбільша кількість соціальних підприємств сконцентрована в м. Києві, Львівській та Харківській областях. В той же час, потенціал СП є суттєво невикористаний в таких областях як Волинська, Рівненська, Одеська, Сумська, Хмельницька області.

Зовсім інші кількісні дані про СП в Україні відображені у [13], згідно яких станом на 2019 р. за підрахунками експертів в Україні нараховувалося близько 1 тис. соціальних підприємств. Найбільша кількість соціальних підприємств за даними [12] зосереджена у північних (43% загалом, з них 20% – у м. Київ) і західних (27%) регіонах України. Така ж кількість соціальних підприємств (близько 1 тис.) в Україні наводиться в [13] станом на 2021 р. При цьому географія розповсюдження соціальних підприємств охоплює всю Україну. Найбільша кількість соціальних підприємств знаходиться у м. Київ (20%), Львівській (10%), Полтавській (6%), Донецькій (6%), Київській (5%), Запорізькій (5%), Харківській (4%) областях. Найменше соціальних підприємств у Волинській області [13].

Свого роду індикатором соціальної та економічної значимості СП в Україні є їх розподіл за основними напрямками діяльності (табл. 1). Очевидно, що значна частка соціальних підприємств в Україні досягають соціальної мети за рахунок прибутку від бізнес-діяльності у таких традиційних сферах підприємництва як сільське господарство, харчова промисловість, швейне виробництво, легка промисловість, організація харчування та ін. (їх частка складає понад 50%). В той же час, значна частка суб'єктів СП для досягнення соціальної місії власної діяльності обрали: 1) ті напрями діяльності, що формують так звану соціальну сферу (охорона здоров'я, освіта, культура і мистецтво, відпочинок та дозвілля, соціальний супровід); 2) напрями діяльності, які створюють соціально значимі товари, послуги (дитячі товари, цілющі трави, видавнича діяльність, благочинна торгівля, працевлаштування та профорієнтація); 3) напрями діяльності, які створюють соціальну цінність через реалізацію екологічних проектів, благоустрій територій, переробку відходів. Тобто, фактично можна говорити, що частина суб'єктів СП в Україні мають подвійне соціальне призначення: первинно в частині соціальної місії діяльності, фінансування якої відбувається за рахунок прибутку; вторинно – за рахунок обрання сфери бізнес-діяльності так званого соціального спрямування. Очевидно, що ця група суб'єктів СП мають більший соціальний ефект. Однак,

як соціальну, так і економічну значимість мають усі суб'єкти СП не залежно від того, яку сферу діяльності вони обрали.

На жаль, точних аналітичних даних про економічну та соціальну значимість СП в Україні немає. Більшість представників соціального бізнесу вважають, що головним соціальним результатом їх діяльності є створення робочих місць та працевлаштування громадян [12].

Таблиця 1

Розподіл соціальних підприємств за основними сферами діяльності в Україні*

Сфера діяльності	%	Сфера діяльності	%
Сільськогосподарська продукція	11,9	Благоустрій	1,0
Харчова промисловість	7,2	Будівництво	1,0
Освіта	6,7	Виготовлення і фасування трав	1,0
Охорона здоров'я	6,2	Видавнича діяльність	1,0
Трудова, медична та соціальна реабілітація людей	5,7	Екологія	1,0
Виготовлення і ремонт меблів	5,2	Майстерня	1,0
Відпочинок і дозвілля	5,2	Сфера послуг	1,0
Заклади харчування	4,6	Автосервіс	0,5
Консалтинг	4,6	Видавнича діяльність	0,5
Швейне виробництво	4,6	Виробництво, реставрація музичних інструментів	0,5
Дитячі товари і послуги	4,1	Енергозбереження	0,5
Благочинна крамниця	3,6	Інтернет та ІТ	0,5
Інтернет магазин, торгівля, платформа	3,1	Косметична продукція	0,5
Культура і мистецтво	2,6	Надомна робота	0,5
Легка промисловість	2,6	Рекрутинг	0,5
Виробництво	2,1	Розведення, вирощування та продаж акваріумних риб	0,5
Коворкінг	1,5	Сантехнічне та водогрійне обладнання	0,5
Переробка відходів	1,5	Соціальний супровід дітей з обмеженими можливостями	0,5
Профорієнтація і працевлаштування	1,5	Фінансові послуги	0,5
Спорт	1,5	Туризм	0,5

* Колоризація відображає сфери діяльності СП соціального спрямування:

	- соціальна сфера бізнес-діяльності
	- напрями діяльності, які створюють соціально значимі товари, послуги
	- напрями діяльності, які створюють соціальну цінність за посередництвом реалізація екологічних проєктів, благоустрою територій, переробки відходів

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними [11,14].

Загалом, за оцінками експертів у дослідженні [12] сектор СП в Україні створює робочі місця для 12 тис. працівників, з яких 69% складає молодь, 54% - жінки. Також більшість соціальних підприємств в Україні працевлаштовують соціально вразливі категорії населення. У більшості соціальних підприємств працює до 5 осіб (31%). У 26% суб'єктів СП працевлаштовано 6-10 осіб, у 18% - кількість працюючих становить від 11-20 осіб. Лише у 15% соціальних підприємств працює понад 20 працівників. На кожному десятому соціальному підприємстві працює лише 1 працівник. У середньому на одне соціальне підприємство в Україні припадає 12 осіб без урахування волонтерів (рис. 1).

Показово, що середня кількість найманих працівників в розрахунку на одне соціальне

підприємство є більшою ніж на один суб'єкт підприємництва в Україні (у 2022 р. становила 4,3 особи, у 2021 р. – 4,6 особи). Тобто, за показником середньої кількості працюючих сектор СП має вищий рівень соціальної значимості в Україні ніж сектор традиційного підприємництва.

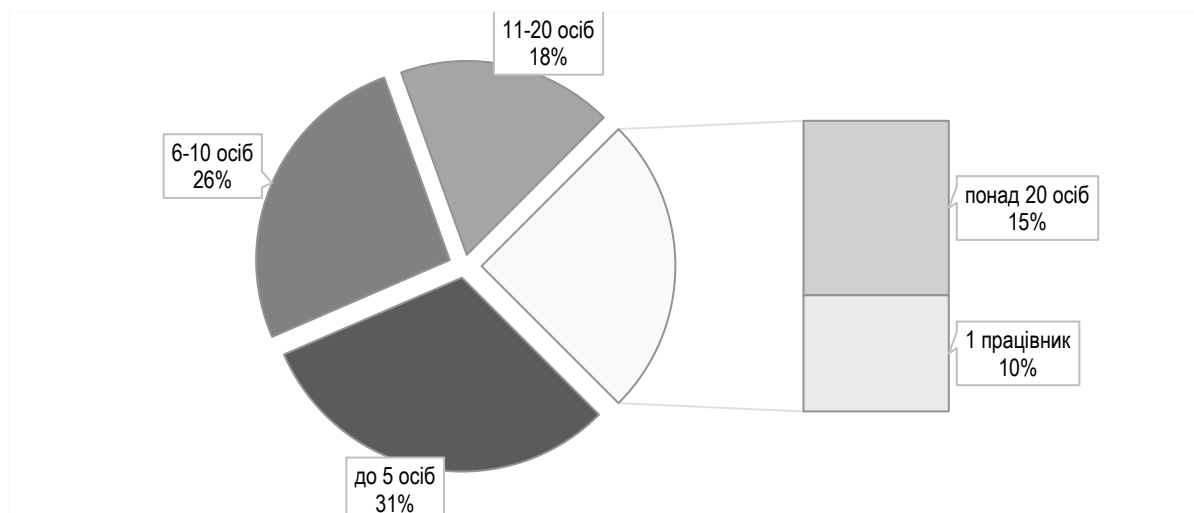

Рис. 1. Розподіл соціальних підприємств в Україні за кількістю працівників

Джерело: побудовано авторами за даними [12].

Окрім працевлаштування, сектор СП має вагомий позитивний вплив на національну економіку. Зокрема, за експертними оцінками, що наведені у дослідженні [12], сектор СП в Україні у 2019 р. створював ВВП на суму близько 3 млрд. грн. За результатами наших розрахунків сума зросла до 4,2 млрд. грн. у 2022 р. (табл. 2). Також за оцінками експертів рівень продуктивності праці на соціальних підприємствах в середньому на 9% перевищує аналогічний показник у національній економіці, що безумовно, є позитивним. Хоча сума отриманого прибутку в розрахунку на один суб'єкт СП є незначною (40-51 тис. грн. на рік), все ж загальна сума сплачених податків та зборів сектором СП в Україні є досить відчутною (525-672 млн. грн. на рік). Окрім створення робочих місць (в т.ч. для соціально вразливих категорій населення), сектор СП долучається до розв'язання екологічних проблем (8%); фінансування соціальних програм за рахунок отриманого прибутку (36%). За оцінками експертів орієнтовна сума коштів, яку соціальні підприємства спрямовують на соціальні цілі становила у 2019 р. близько 14,5 млн. грн., яка при збереженні структурних співвідношень у 2022 р. зросла до 21,3 млн. грн. [12].

Загострення соціально-економічних викликів в Україні в умовах воєнного стану, обумовлює появу чисельної категорії внутрішніх мігрантів – ВПО. Зокрема, станом на середину червня 2023 р. в Україні було зареєстровано 4,87 млн. внутрішніх переселенців, з яких 60 % – жінки, 40 % – чоловіки. Кожний п'ятий серед зареєстрованих ВПО (21,6 %) – дитина віком до 17 років. Такий самий відсоток становлять особи, старші 65 років. Однак, за оцінками посадовців, реальна чисельність ВПО більша, оскільки близько 2 млн громадян, хоча і зазнали вимушених переселень, проте з різних причин як ВПО не зареєструвалися [15]. З метою соціального захисту ВПО держава реалізує цілий ряд заходів, переважна більшість яких є складовими пасивної політики. Зокрема, для підтримки ВПО держава виплачує низку адресних допомог, а також ліберелізує порядок та продовжує виплату так званих універсальних соціальних виплат. Ми не заперечуємо доцільності підтримки ВПО на основі соціальних виплат в рамках реалізації пасивного вектору соціальної

політики. Однак очевидним є факт їх лиш тимчасового позитивного ефекту.

Таблиця 2

Показники соціально-економічної значимості сектору СП в Україні

Показник значимості СП	Значення			
	2019 рік (експертні оцінки відповідно до даних [12])	актуалізовані дані (власні розрахунки)		
		2020	2021	2022
Економічна значимість				
Внесок у ВВП в середньому на одне соціальне підприємство, тис. грн.	2850	2993 ²	3292	4167
Загальний обсяг у створений ВВП, млн. грн.	близько 3000	3378 ³	4361	4191
Продуктивність праці, % до середнього рівня у національній економіці	на 9% вища	X	X	X
Річний товарооборот на одне соціальне підприємство, тис. грн.	1500	1575 ¹	1650	1899
Податкові надходження від одного соціального підприємства за рік (в середньому, в т.ч. ЄСВ), тис. грн.	525	518,2 ⁴	536,3	640,0
Середній розмір прибутку в розрахунку на одне соціальне підприємство, тис. грн.	40,2	42,5 ⁵	44,6	51,3
Загальна сума сплачених податків сектором СП, млн. грн	525	568,3 ⁶	726,9	671,5
Соціальна значимість				
Працевлаштовано найманих працівників, тис. осіб	12	X	X	X
Працевлаштування соціально вразливих категорій населення	69% - молодь, 54% - жінок	X	X	X
Частка суб'єктів СП, які:				
- долучаються до розв'язання екологічних проблем, %	8	X	X	X
- працевлаштовують вразливі групи населення, %	35	X	X	X
- спрямовують свій прибуток на соціальні цілі, %	36	X	X	X
Орієнтовна сума коштів, яку соціальні підприємства спрямовують на соціальні цілі за рік, млн. грн.	14,5 ⁷	17,3	18,4	21,3

Джерело: побудовано та актуалізовано авторами на основі [12].

Адже відповідні виплати не вирішують проблеми ВПО у формуванні доходів на постійній та трудовій основі, а фактично лише діють за принципом надання «риби» замість «вудки». Це актуалізує необхідність задіяння механізмів активної підтримки ВПО, що

² Розрахунки проведено на основі індексації величини ВВП у розрахунку одне соціальне підприємство на офіційний рівень споживчих цін.

³ Розрахунки проведено на основі збереження частки СП у ВВП держави на рівні 2019 року (0,08%).

⁴ Розрахунок проведено на основі рівня податкового навантаження в Україні (2020 р. – 32,9%; 2021 р. – 32,5%; 2022 р. – 33,7%), що розраховано за даними Міністерства фінансів України.

⁵ Розрахунки проведено на основі збереження співвідношення між середнім річним прибутком та товарооборотом в розрахунку на одне соціальне підприємство на рівні 2019 р. (2,7%).

⁶ Розрахунки проведено на основі збереження частки СП у загальній сумі податкових надходжень зведеного державного бюджету на рівні 2019 року (0,05%).

⁷ Розрахунки проведено на основі збереження частки СП у загальних видатках зведеного державного бюджету на соціальний захист на рівні 2019 року (0,005%).

передбачають формування їх доходів на основі трудової активності. Одним із механізмів підтримки ВПО в рамках реалізації активної соціальної політики є СП. Свідченням значимості СП як механізму підтримки ВПО є результати опитування експертів в рамках виконання проекту «Забезпечення соціального захисту учасників АТО/ООС та суспільної інтеграції ВПО в умовах посилення загроз соціальній безпеці», який переміг у конкурсі Національного фонду досліджень України. Зокрема, одне із запитань проведеного опитування стосувалося того які організаційно-управлінські заходи активної політики сприятимуть задоволенню потреб та інтеграції ВПО у громаду (при цьому було передбачено можливість вибору не більше п'яти із запропонованих заходів). Як бачимо, більшість експертів пріоритетними заходами обрали ті, які пов'язані із реалізацією державної політики щодо релокації бізнесу ВПО, заохочення роботодавців до їх працевлаштування, підтримки підприємницької активності ВПО, що є цілком виправданим. В той же час, 30% експертів одним із важливих векторів інтеграції ВПО у громади вважає стимулювання розвитку СП (рис. 2).

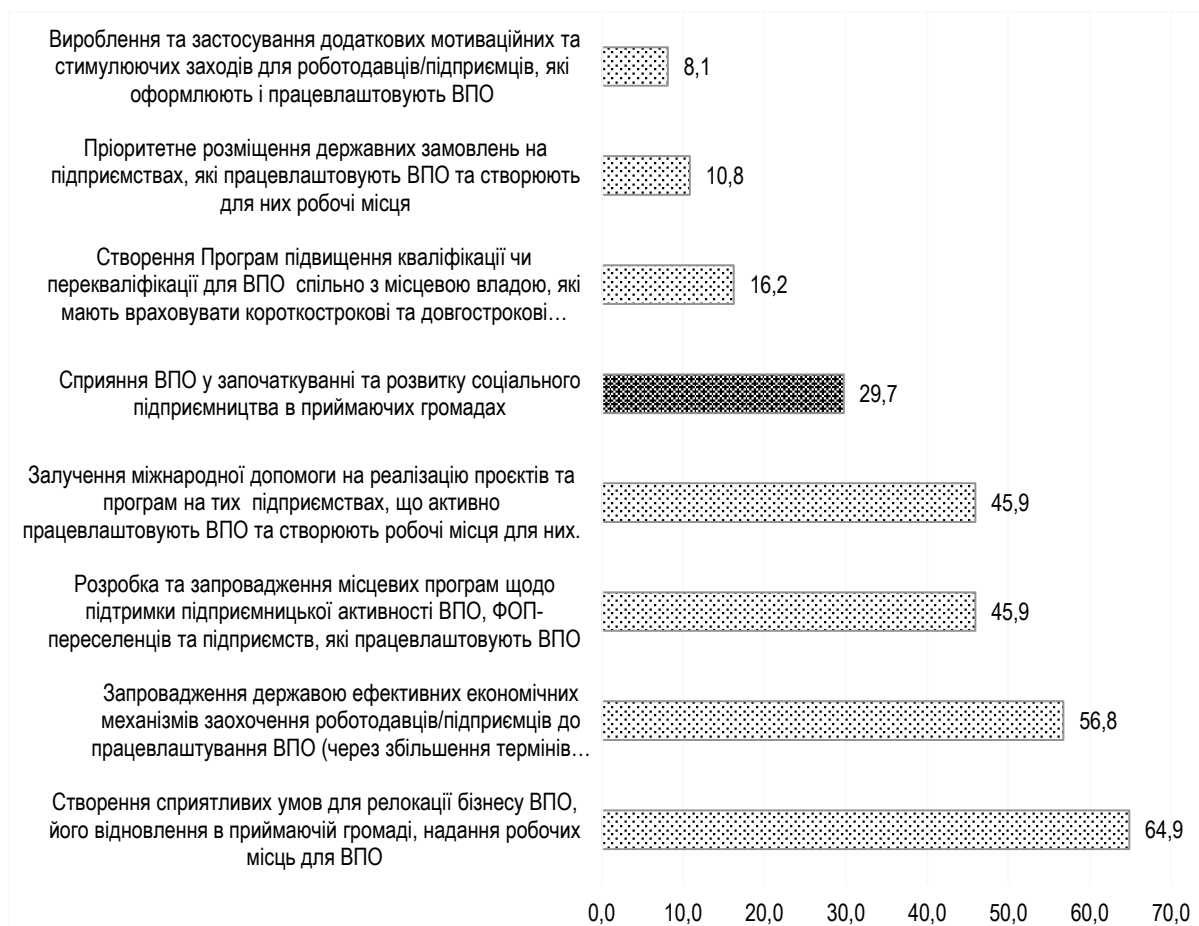

Рис. 2. Розподіл відповідей експертів щодо значимості організаційно-управлінських заходів, які є складовими активної політики, що сприятимуть задоволенню потреб та інтеграції ВПО у громаду

Джерело: побудовано авторами за результатами опитування експертів на тему «Дослідження актуальних потреб ВПО, їхніх очікувань щодо соціального захисту та обізнаності про можливості його отримання» в рамках виконання проекту «Забезпечення соціального захисту учасників АТО/ООС та суспільної інтеграції ВПО в умовах посилення загроз соціальній безпеці».

При опитуванні експертів акцент було зроблено саме на стимулюванні СП, що започатковується ВПО. Адже саме такий вектор державної політики забезпечить не лише